

Wittgenstein'in "Dil Oyunu" Nosyonu Bağlamında Kognitif ve Temel Önermeler Hakkında Bir Değerlendirme

Hüseyin Subhi ERDEM*

Abstract

In this paper; I aimed to evaluate fundamental propositions in the context of language game in Wittgenstein Philosophy. Wittgenstein regard as instruments that expresses the human acts and perception of fundamental propositions directly so, fundamental propositions exhibit direct understanding capability of human intellect and conscious. G. E. Moore discuss the term of fundamental propositions for first time in a study titled "A Defence of Common Sense". This paper has been published later Philosophical Papers in 1959 book. Moore stres the compulsory of acknowledgement of fundamental propositions by everybody in this paper. But Wittgenstein do not believe obligation of knowing of fundamental propositions. Conversely, we have definite opinion of fundamental propositions what is the righteousness rate of Wittgenstein claim about fundamental propositions? This paper will investigate both Wittgenstein claims and righteousness of this claim.

Key words: Wittgenstein, Language Games, Fundamental Propositions, Human Intellect.

Giriş

Wittgenstein'in felsefesi, *Tractatus* (TLP) ve *Philosophical Investigations* (PI) adlı iki temel eserindeki bakış açısıyla iki ayrı evre olarak değerlendirilir. Onun felsefesi bu iki ayrı evredeki görüşleriyle çifte felsefe olarak karşımıza çıkar: İlk dönem felsefesi, dilin mantığına bağlı olarak dünyaya ilişkisi üzerine aşırı bir vurguda bulunarak dilin sınırını çizmek ister. İkinci dönem felsefesi ise, dili sadece gramer olarak değerlendirmez; bunun yanında dili gramerle birlikte, mantıksal ve anlamsal yapısı açısından da ele alır. Böylece dil, felsefe ve felsefi problemlerle ilişkilendirilir.

* **Yrd. Doç. Dr.**, Yüüncüyöl Üniversitesi İlähiyat Faköltesi, e-posta: serdem46@hotmail.com.

dirilir. Bu çerçevede o, *Philosophical Investigations*'da, anlam, kavrayış, mantığın kavramları, matematiğin kuralları, bilinç durumları, önermelerin yapısal özellikleri ve ontolojik, epistemolojik değerleri, psikoloji, etik, estetik gibi felsefenin temel konuları üzerine değerlendirmelerini serimler. Ama Wittgenstein'i felsefi alanda en çok popüler kılan, onun dil, gerçeklik ve mantık bağlamındaki görüşleridir. Wittgenstein erken dönem felsefesinde anlamın resim kuramıyla (*picture theory*), dil-gerçeklik ilişkisini temellendirmeye çalışır.

Wittgenstein'in gerçekliği tespitine dayalı resim kuramı, Viyana çevresi filozofları (Mantıkçı Pozitivistler) için, doğrulama prensibini temellendirir görüldüğünden, büyük bir ıstıyakla kabul görmüştür. Mantıkçı pozitivistlerin temel prensibi "doğrulama prensibi" olarak bilinir. Bu prensip Çevre'nin İngiliz kökenli temsilcisi A. J. Ayer tarafından şöyle ifade edilir: "Bir cümle ya da ifade, onun, ancak ve ancak ya analitik bir cümle; ya da deneysel yolla doğrulanabilir bir cümle olması durumunda -kelimenin tam anlamıyla- anlamlı kabul edilir"¹. Cümlenin doğru ya da yanlış olmasına Ayer, "kelimenin tam anlamıyla" ifadesiyle vurgu yapar. Analitik bir cümle ya da önerme, sadece içinde kullanılan gösterim ya da terimlerinin tanımlarına başvurma yoluyla doğru ya da yanlışlığı gösterilebilen bir cümle veya önermedir. Analitik önermeler, eğer doğru iseler, birer totolojiden ibarettirler; eğer yanlış iseler, o zaman da çelişkili birer ifadedirler. Mantıkçı pozitivistler, matematik ve mantıkta kullanılan bütün önermeleri analitik önermeler olarak kabul ederler. Bu yüzden bu önermeler bize bilgi vermezler. Bu tür önermeler, eğer doğru ve totolojik yapıda iseler, herhangi bir durum ile, -bu durum ne olursa olsun fark etmez- bağdaşabilirler; ya da uygunluk içinde olurlar. Eğer yanlış ve çelişkili iseler, bu durumda da, ne tür bir durum olduğu fark etmeksizin hiçbir durum ile bağdaşamazlar. İşte *Tractatus*'da mantıkçı pozitivistlerin doğrulama prensibi ile uyuşan ve ona benzeyen bir şey buluruz.

Wittgenstein bir önermenin anlamının, bu önerme tarafından tasvir edilen atomik gerçek veya gerçeklerden ibaret olduğunu ifade eder. Bu tanımdan şu sonuç çıkar: "Bir önermeyi anlamak demek, bu önerme doğru olduğunda durumun ne olacağını bilmek demektir" (TLP 4.02); yani, önerme tarafından tasvir edilen şeyi bilmek demektir. Şu halde bir önerme, ancak ve ancak onu doğrulayacak olan şeyi bildiğimiz zaman anla-

1 A. J. Ayer, *Language, Truth and Logic*, London: Gollancz, 1946, s. 9.

şılabilir; yani anlamlıdır. "...p'nin doğru yada yanlış olduğunu söyleyebilmek için, p'ye hangi şartlarda doğru diyeceğimi belirlemiş olmalıyım; bunu yapmakla ben, sözü edilen önermenin anlamını belirlemiş oluyorum" (TLP 4.063). Önermeyi doğrulayabilmek için, "onu gerçeklik ile karşılaştırmalıyız" (TLP 2.223). Wittgenstein'in bu tespitleri, anlamın doğruluğunun belirlenmesi için, önerme düzeyinde, önermenin olgu durumunu karşılıyor olması sonucunu verir². Bu ise Viyana çevresi düşünürlerinin temel iddialarıyla çakışır. Wittgenstein'in gerçekliği tanımlarken kullandığı resim kuramı (*picture theory*), Viyana çevresinin görüşleriyle örtüşür görünmektedir. Wittgenstein'e göre, dil ile dünya arasında tam bir karşılıklık bulunur, dilin yapısı dünyanın yapısını yansıtır ya da resmeder; dolayısıyla, o, dile ilişkin bir analiz yoluyla, gerçeklikle ilgili temel doğrulara ulaşabileceğimizi savunur. O, bu savunuyu da resim kuramı içinde gerçekleştirir.

Aslında *Tractatus*, Agustin'in resim kuramının yeni bir versiyonudur. Gösterimler, mantıksal işlemlerden farklı olarak, önermenin/cümlenin tam çözümlenmesiyle oluşan adlardır (TLP 3.201). Bir ad, bir obje/nesne anlamına gelir. Nesne, adın anlamıdır (*Bedeutung*) (TLP 3.203). Her önerme/cümle, temel/öge önermelerin bir doğruluk işlevidir; yani önerme, temel önermeler vasıtasıyla inşa edilir (TLP 5). Ve bir temel önerme adlardan oluşur³. Sonuçta, önermeler hakkındaki mümkün durumlar şu kural üzerine temellenir: Gösterimler, nesnelere temsili yerine geçer. Çözümleme, uzaklaşan gösterime rağmen, Agustiniyen resim kuramı vasıtasıyla, her mümkün dilin uyumundaki gizli şeyleri ifşa eder. Her önerme, gerçekten adlardan oluşur ve mümkün bir olguyu resimler (TLP 3.144; 4.01; 4.023; 4.024). Bu yüzden bir önermenin genel formu: Bu böyle böyledir (TLP 4.5) şeklindedir⁴.

Wittgenstein, temel önermeleri, olgu durumunun salt gösterimi olarak ele alıp, olgu durumunu çözümlmeye girişir. Bu çözümlemede bir önermeyi oluşturan olgu durumunun öğeleri ad'a karşılık gelir. Bir sözcük ile yerine durduğu şey arasındaki ilişki, bir özel ad ile bu adı taşıyan nesne arasındaki ilişkiye benzer. Daha sonraları *Philosophical Investigations*'da Wittgenstein bu noktayı kendine eleştiri noktası yapmıştır⁵.

2 Bkz. Donald Hudson, *Wittgenstein Din Felsefesi*, Türkçesi: Ramazan Ertürk, A Yay., Ankara, 2000, s. 30.

3 Bkz. G. P. Baker & P. M. S. Hacker, *An Analytical Commentary on Philosophical Investigations*, Volume: I, Basil Blackwell, Oxford, 1980, s. 57.

4 Bkz. Baker, *a.g.e.*, s. 58.

5 Bkz. David Pears, *Wittgenstein*, Türkçesi: Arda Denkel, Afa Yay., İstanbul, 1985, s. 81.

Resim kuramı, Wittgenstein'in erken dönem felsefesinin anahtar kavramıdır. O, dilin, gerçekliği; cümlelerin de, gerçeklik durumunu temsil etmeleri için, cümle ile gerçek ya da olgusal durum arasında ortak bir şeyin olması gerektiğini düşünür. Gerçek durum ile bu durumu temsil eden cümlelerin ortak bir yapısı olması gerekir. Cümle bu anlamda mümkün bir olgunun, resmine benzer. O halde resimdeki öğelerin düzeni, gerçeklikteki nesnelere mümkün bir düzenine tekabül etmektedir. Benzer şekilde cümleler de dünyadaki nesnelere tekabül eden isimler içerirler. Dolayısıyla, isimlerin cümledeki düzeni dünyadaki nesnelere mümkün bir düzenine tekabül eder. İşte bu bağlamda cümlelerin gerçekte kullandıkları değiştirmiş bir resim olduğu düşüncesi Wittgenstein'e bir tür kayda değer metafizik kaldıraç sağlar. Aslında Wittgenstein'in erken ve geç dönem felsefelerinde içkin bir metafizik bağlam görmek mümkündür. Wittgenstein, nesnenin hakikatine ilişkin geleneksel felsefi sorgulamanın yerine, insani bağlamda yüzleşilmesi gereken alanın töz, mahiyet değil de, dil bağlamı olduğunu öne çıkarır. Böylece o bütün bir felsefi geleneği karşısına alır. Onun bu değerlendirmesi, tartışmanın yönünü ve zeminini değiştirmesi bakımından özgünlük ifade eder. Bu yüzden, onun hem birinci dönem felsefesi hem de ikinci dönem felsefesi, resim kuramı ve dil oyunları nosyonu ile kendini belirginleştirirse de, felsefesinde asıl gözetilen hususun salt gerçeğin nasıl elde edileceğine dair çözümlenmeler olduğunu göz ardı etmemek gerekir.

İkinci dönem felsefesinin merkez değinilerinden olan dil oyunları (*language games*) nosyonu, anlam kuramıyla alakalı olarak temellendirilir ve bu temellendirme, daha sonra önerme yapılarına da kaynaklık eder. Wittgenstein için anlam ya da bir sözü anlamak, o sözün nasıl kullanıldığını bilmek demektir⁶. Bu yüzden anlam (sözcüğün işaret ettiği gösterim) ile kural arasında bir karşıtlık vardır. Sözcükte asıl olan anlam, onun gösterimidir. Bu yüzden sözcük aynı gösterime sahip başka bir sözcükle yer değiştirebilir. Böylece cümlede gösterim için bir yer sabitleştirilmiş olur ve o gösterimi ifade eden bir başka sözcük, aynı görev için kullanılabilir⁷. Bu bağlamda cümle, alet olarak; gösterim (söz-

6 Bkz. G. K. Plochman, J. B. Lawson, *Terms in Propositional Contexts in Wittgenstein's Tractatus: An Index*, Southern Illinois University Press, Illinois, 1962, s. 229.

7 Bkz. J. Th. Price, *Language and Being in Wittgenstein's Philosophical Investigations*, Janua Linguarum, Series Minor, No: 178, Gravenhove The Hague, Mouton, 1973, s. 122; Ayrıca bkz. D. Pole, *The Later Philosophy of Ludwig Wittgenstein*, University Of London Press, 1963, s. 132.

cük) ise, kullanım olarak görülebilir. Bunun yanında bazen bir cümleyi anlamak onu el-kol hareketlerine (vücut dili) çevirmekle de olur. Bir kimseye bir sözü sen nasıl kullanıyorsun, böylelikle sen ne yapmış oluyorsun diye sormakla, biz, onun bu sözü nasıl anladığını öğrenmek isteriz. Bunun üzerine o, ya başka bir söz söyler ya da vücut dilini kullanarak, el kol hareketi yapar veya şekiller çizer. Bu edimlerin birinde “ha evet anladım” deriz, peki, biz gerçekten şimdi mi anladık? Anlamanın kesin zamanını bildirme olanağımız olmasa da, onun, sözün ya da jestin bu kullanımıyla gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Sözün, cümlelerin ve jestin, kullanımı ile anlamının bir görülmesiyle yapılan özdeşleştirme, sadece dilsel işaretlerle sınırlı değildir. Söz, cümle ve jest olarak kullanılan bütün bu işaretler, toplumsal uzlaşımaya dayalı hareketlerdir ve bir anlam ifade ederler. Anlam ifade eden bu işaretler yekunu, yaşama biçimlerinin birer tezahürüdürler. Bizzat yaşama biçimleri içinde doğal olarak varolan bir zeminden kaynaklanırlar. Bu yüzden, bu anlamlar Wittgenstein bakımından davranışçı semiyotik anlamında kullanılmaz.

Bununla birlikte Wittgenstein, anlamın imde/işarete içkin olduğunu savlayan gizemli metafizik bir anlayışı da reddeder. O, pek çok kişi tarafından, bizim söylemimizin karşılıklı olarak bir diğerine aktarılması ve birbiriyle kıyas edilmesi mümkün olmayan bir dil oyunları dizisi olduğunu gösterir. Biz içinde rasyonalitenin evrensel standartlarını barındıran ve her şeyin herkes için akledilebilir olduğu büyük bir dil oyununa değil, her biri kendi iç akledilirlik standardına sahip bir dizi küçük dil oyununa iştirak ederiz⁸. O halde anlam, uzlaşımaya dayalı ve işaretlerden elde edilebilir⁹. Böylece o, anlama doğal statüsünde bir yer açar. Wittgenstein, yaşama biçimlerinin uzlaşımaya dayalı olduğunu ve bunların, “dil oyunları” ile dile geldiğini öne sürer. Uzlaşımı bilmeyen “oyuna” katılmaz. Böylece “kullanım”¹⁰ kavramının daha yakından incelenmesi isteği, bizi Wittgenstein’in ünlü “dil oyunu” nosyonuna götürür. Kullanım kuramı olarak, anlam kuramı, dil-oyunu kavramıyla sıkı sıkıya bağıntılıdır. Wittgenstein daha önce, erken dönem düşüncesinde, anlam ile kulla-

8 Bkz J. R. Searle, *Mind, Language and Society, Philosophy in the Real World*, Basic Books, New York, 1999, s. 12.

9 Çünkü bir ad bir önermeden yapılan bir soyutlamadır; öte yandan bir önerme bir semantik olgu olduğu için bir ad da semantik olgudan soyutlanmış bir ögedir.

10 Dilin konuşma esnasında vurgusu, tınısı, ya da anlam üreten vücut dilinin muhatapla oluşturulan ortak anlam sferini biçimlendirmesi vs. için “kullanım” sözcüğü daha özel bir vurgu için turnak içine alınmıştır.

nım arasında bağıntı kurar, ama dil oyunlarından bahsetmez¹¹. Oysa ikinci dönem düşüncesinde “dil oyunları” nosyonu önemli bir işlev yüklenir.

Dil Oyunları Nosyonu

Wittgenstein, doğrudan “dil nedir?” gibi bir soruyla, dili tanımlamanın mümkün olmadığını belirterek, bunun yerine, dil olgusuna yönelmeğe ve dilin pratikteki yansımalarının cetvelini tutmak gerektiğine işaret eder. O halde bir dil oyunu, normal koşullarda bir sıra dilsel ifadeden oluşur ve ekseriya bu ifadelere başka ifadeler eşlik eder. Eğer ona bir eylem eşlik etmiyorsa ve eğer o bir buyruk değilse, tek sözcükle, o bir dil oyunu değildir. Bu yüzden bir dil oyunu birden çok sözcüklerin kullanımını kapsar. Yaşanan bir olayın anlatılması, bir masal anlatmak, bir kitap okumak, bir odayı betimlemek, öğretmenin öğrencisine matematik öğretirken buyruk vermesi ve buyruğun yerine getirilmesi, fıka anlatmak, toplumsal uzlaşımaya dayalı anlamlı el kol hareketleri yapmak ya da bunları şekiller çizerek göstermek, çocuk oyunları, briç gibi iskambil oyunları, bütün bu ve benzeri şeyler, dil oyunlarına örnektirler. Hayatın hemen her alanındaki pratikleri ifade eden, eylemleri anlam alanına taşıyan bütün ifade biçimleri, dil oyunları içinde örneklendirilir; fakat, dil oyununun bizzat kendisi Wittgenstein tarafından tanımlanmaz. Ama, Wittgenstein, örneklendirmeye devam ederek, dil oyunlarını daha sarıh bir biçimde ortaya koymaya çalışır. O, bir yerde, “Dil ile dilin iç-içe geçtiği etkinliklerin bütünü, ‘dil oyunu’ olarak adlandıracağım”¹² der. O halde, bir şeye dil oyunu demek için, o şeyin bir dil kullanımı veya dil kullanımı ile birlikte, bu kullanımda bir rol alan her hangi bir etkenlik olması gerekir.

Dil oyunları, dili oluşturan öğeleri ya da onun yapıcı parçaları olarak değerlendirilmemelidir. Wittgenstein böyle bir yanlış anlamayı mümkün kılacak her okumayı reddeder. O, “biz, dil oyunlarını ‘dil’in bir bütünü’nün parçaları olarak değil, tersine kendi içinde kapalı anlaşma sistemleri olarak, basit, ilkel diller olarak görüyoruz”¹³ der. Wittgenstein, dili matematiksel bir toplam olarak değil, aksine üreyen canlı bir organizma olarak düşünür.

11 Bkz. R. G. Saisselin, “Language Game in Limbo Concerning a Certain Ludwig Wittgenstein”, *Scientific American*, c. 197, 1957, s. 251 vd.

12 Bkz. Soykan, *a.g.e.*, s. 88.

13 Bkz. Soykan, *a. g. e.*, s. 89.

Wittgenstein dil oyunlarının bir açıklaması ya da temellendirilmesi işine yanaşmaz. Çünkü, ona göre, dil oyunu, sözcükler ile şeylerin teşhis edilmesine dayanır. O, buna şöyle bir örnek verir: Bu dil bir yapı ustası ile çırağının anlaşmasına yarayan bir dil olsun. Usta, “tuğla!” diye seslendiğinde çırak, bu seslenmelerle götüreceğini öğrendiği taşları götürüyor. O halde, Usta-çırak dil oyununa baktığımızda, orada, ustanın duvar örmesi esnasında sadece “tuğla” demesiyle, bir nesnenin teşhis edilmesi söz konusudur. Çırak bu sözcükle bu teşhisi yapmasaydı bu oyun oynanmayacaktı. Ama bu teşhis ona daha önce öğretilmiştir. Ve yine bize ağaç öğretmiştir. Biz buna yani ağaç diye bize öğretilen nesneye inanıyoruz. Eğer biz inanmasaydık bu nesnenin ağaç olduğunu öğrenemeyecektik. Bu durumda, ağaç diye oynanan bir dil oyununa katılamayacaktık. Burada “inanma”, temelde duran bir fenomendir. Bunun temellendirilmesi olmaz. Dil oyununun oynanması böyle ilksel bir temeldir. Dil oyununu başlatan ilksel tepki, bir bakış, bir el-kol hareketi ya da bir sözcük olabilir¹⁴. Dil oyunu, temellenmiş bir şey değildir. “O, buradadır, yaşamımız gibi”¹⁵. Bundan başka bir açıklama beklemek yanılı olur. Biz deneyimlerimizle, yaşantımızla bir dil oyunu açıklıyor değiliz, aksine o dil oyununu teşhis ediyoruz. Dil oyunlarını belirlemekten maksat, dilin bir kütüğünü hazırlamak değildir; fakat onlar bir karşılaştırma, benzetme nesnesidirler. Onlar, dilimizdeki karmaşık bağlantılara bir ışık tutmak için kullanılırlar, benzerlik ve ayrılıklar gösterilerek¹⁶. Ve bu akrabalıklar yüzünden onların hepsini dil diye adlandırırız. Dil, tıpkı çok çeşitli aletlerin bir arada tutulduğu, yekun olma durumu gibidir. Örneğin, bir çekiç, bir testere, bir ölçek, bir şakul, bir tutkal kabı ve tutkal, bütün olarak alet kutusunun içindedir. Birçok alet, biçim ve kullanımıyla birbirleriyle akrabadırlar. Aletler de akrabalıklara göre yaklaşık olarak, guruplara ayrılırlar. Ama bu gurupların sınırları ekseriya az-çok keyfi olur. Ve iç-içe geçen çeşitli tarzlarda akrabalıklar vardır¹⁷. Benzer şekilde dil oyunlarında da, tıpkı alet kutusundaki aletlerin arasında olduğu gibi, - sözcükler gurubu içinde işlev benzerliği buluruz.

14 Bkz. R. N. Smart, *Philosophers and Religious Truth*, “Wittgenstein, Death and Last Judgement”, SCM Press, London, 1969, s. 176.

15 L. Wittgenstein, *Über Gewissheit/On Certainty*, Yayınlayan, G. E. M. Anscombe ve G. H. Von Wright, Basil Blackwell, Oxford, 1968, § 359, s. 47e.

16 Bkz. L. Wittgenstein, *Philosophical Investigations*, Trans., G. E. M. Anscombe, Blackwell, Oxford, U.K & Cambridge, USA, 1999, s.xi.

17 K. Stern, *Private Language and Skeptisizm*, *Journal Philosophy*, C. 60, no 24 yıl: 1963, s. 745 vd.

Wittgenstein dil oyunları bağlamında yaptığı açıklamalara önemli bir ayrıntı ekler. Ona göre olaylar, olduklarından başka türlü tasarımılandığında bazı dil oyunları önemini yitirir, buna karşılık bazıları da daha önemli konuma geçerler. Bu değişim, zamanla ve yavaş yavaş olur. Dilin söz varlığının bu değişimine, her doğal dilde sayısız örnek bulunulabilir. Örneğin, “biz bize benzeriz”, sözüyle bir dönemde kahramanlık, yardımlaşma ve şecaat kastedilirken; sonraki bir dönemde, tembellik, aymazlık, suinayet gibi olumsuz özellikler kastediliyor olmuştur. Çünkü tasarım değişmiştir. Bu yüzden dil oyunu, önceden oynanan oyunun zıddı bir oyuna dönüşmüştür. Eski dil oyunu önemini yitirmiştir. Burada değişen sözcük ya da deyim değildir. Tersine söz hiç değişmeksizin aynı kalmasına rağmen, dil oyunu değişmiştir. Başlangıçta deyimle ortaya konan dil-oyunu, bugün aynı söz kullanıldığı halde, başka bir dil oyunu olmuştur. Çünkü tasarım değişmiştir. Dil oyunları değişince, kavramlar değişir ve kavramlarla birlikte sözcüklerin anlamları değişime uğrar. Bu bağlamda Wittgenstein sözün işlevini bir memurun işlevine benzetir. Memurun konumu değişince, işi nasıl değişiyorsa; sözün işlevi değişince de, anlam değişir. Demek ki, işlev değişince, anlam değişir. “Biz bize benzeriz” sözünün o zamanki işlevi, şimdi değişmiş; söz, bu hiciv işleviyle, yeni anlamıyla kullanılır olmuştur. Wittgenstein’in benzetmesiyle söylersek, memurumuza başka bir iş, işlev verilmiştir. Bunun yanı sıra Wittgenstein, sözün anlamını, onun kullanımı sayarak, kullanımı “yarar” terimiyle karşılar. Wittgenstein, kullandığı “yarar” terimini, pragmatizm anlayışı içinde kullanmadığını söyler. O, “Çünkü ben yararlı olan cümlenin doğru olduğunu söylemiyorum. Yarar, yani “kullanım”, kendi özel anlamını cümleye verir; yani, dil oyunu, onu, ona verir. Demek ki cümleye anlam veren kullanım (yarar)dır. Bunu sağlayan da dil oyunudur. Dil oyunu, en temel olandır”¹⁸ der.

Görüldüğü gibi dil gerçeklik bağlamında Wittgenstein düşüncesi, aslında, gerçekliği serimlemeyi üç bağlam içinde ele almaktadır. Her ne kadar felsefesi genel hatlarıyla iki döneme ayrılıyor ise de, resim kuramı ve dil oyunlarının ötesinde bir de insanın bizzat yaşamı içinde gerçekle yüzleşmesini ve hissederek yaşamasını konu edindiği bir hattan bahseder. Wittgenstein, bu hattı gerçeklik çözümlemesinde ilk hareket zemini olarak ele alır. Bu ilk hareket hattını mantık ilminin bildik önermeleri

18 N: A. Godfrey Vesey, “Wittgenstein on the Myth of Mental Processes”, *Philosophical Review*, c. 77, No: 3, 1982, s. 350-5.

bağlamında değerlendirmeyi ve gerçekliğe ilişkin ilk çıplak teması, dil bağlamında temel önerme biçiminde tanımlar. Gerçi temel önermeler, Wittgenstein tarafından resim kuramı içinde değerlendirilse de, göz önüne aldığı önerme tiplerinden başlı başına bir tip olarak sunulması, onun gerçeklik hakkındaki tanımlamasını üç hâle içinde görmeyi gerekli kılmaktadır. Temel önermeler onun bütün anlamlandırma girişiminin üçlü çerçevesinin ilkinin oluşturur. Böylece Wittgenstein felsefesi, resim kuramı ve daha sonra dil oyunları nosyonuyla, dil-gerçeklik bağlamında, kendi içinde, bütün bir resim sunan bir teze dönüşür. Bu yüzden Wittgenstein'in gerçekliği betimlemedeki bu üçlü hareket hattının ilk noktasını öne çıkararak değerlendirip, onun gerçekliğe ilişkin açıklamaları hakkında, bütün bir resim elde etmeye çalışacağız.

İmdi, Wittgenstein, resim kuramı ve dil oyunlarının ötesinde, mantıksal önermeler nasıl değerlendirmektedir? Mantıksal önermelerin değeri ve işlevi, onun bakışından nasıl bir yapı arz etmektedir? Dilin anlamsal işlevi, dil oyunları bağlamında vaki oluyorsa, bu bağlama bağlı kalarak, mantıksal önermeler nasıl bir değerlendirmeye tabi tutulmalıdırlar? Bu önermeler, mantık ilminin standartları içinde mi değerlendirilmektedir? Wittgenstein, bu önermeleri nasıl bir işlev içinde düşünmektedir? Bütün bu sorulara verilebilecek cevapları, onun, önermeler hakkındaki çözümlemesinde bulabileceğiz.

Dilde Mümkün Önermeler Tablosu

Wittgenstein dili mümkün kılan tablolar sunarak dil çözümlemesine girişir. Bu tablolar dışarıdan içeriye doğru:

a) Fundamental (temel/öge) önermeler (Fundamental Propositions)¹⁹,

b) Gramer Önermeleri (Propositions of Grammar),

c) Dil Oyunları (Languages Games), olarak karşımıza çıkarlar. Burada Wittgenstein'in "fundamental propositions" diye adlandırdığı önerme türlerinin, temel yapılarını ve diğer iki önerme türleriyle ilişkilerini ele alarak ve temel/öge önermeler diyebileceğimiz fundamental önermelerin değerini tartışacağız.

Dil oyunlarını mümkün kılan ve bunlara çerçeve oluşturan, temel önermeler ve gramer önermeleridir.

¹⁹ Fundamental Önermeler: Herhangi bir kanıtlamaya gerek duyulmaksızın kendiliğinden bilinen önermeler.

Wittgenstein, *On Certainty* adlı eserinde, nehir analojisini kullanır. O, önermeleri oluşturan dil tabakalarını, nehir yatağı şeklinde düşünür ve açıklamalarını bu teşbihe göre, somut kılmaya çalışır. Bu önerme katları, organik yapılar olarak düşünülür. Tabakalar olarak düşünülen yapıların, sabit yapılar olarak düşünülmesi gerekir; Oysa Wittgenstein bakış açısında, sabit yapıda hiçbir dilsel yapı ve tabaka söz konusu edilemez²⁰. Bu bağlamda temel önermeler ve gramer önermeleri de değişime uğrarlar. Dilsel yapıların değişime uğramasına ilişkin akıl yürütme ve gerekçeyi dil oyunu bağlamında görmüştük. Önermelerin yapısı ve statüsü hakkında bir açıklama, çalışmanın bu bölümünde dil oyunlarıyla ilişkisi gözetilerek ortaya konulacaktır.

Wittgenstein, dilsel yapı içerisinde mantıksal statüyü belirleyen önermeler sınıflamasında en temel tabakayı oluşturan önermeler olan kök/fundamental önermelerin, insanlar tarafından sessizce uzlaşım içerisinde kabul gördüğünü öne sürer. O temel önermeler diye sınıfladığı bu önermeleri, G. E. Moore'un *A Defence of Common Sense* adlı çalışmasından almıştır²¹. Moore, bizim, insanlık olarak, bazı önermelerin doğruluğunu kesinlikle bildiğimizi söyler. Wittgenstein ise, bu tür önermelerin doğruluğunun insanlar tarafından bilinebileceğini; ama, kesinlikle bilinmesine dair insanlar arasında bir mutabakatın söz konusu olamayacağı üzerinde durur ve böyle bir mutabakatı uygun görmez²². Peki, bu önermeler neler ihtiva ederler ya da nasıl bir gerçekliği karşılarlar:

Fundamental önermeler (temel önermeler), varolan şuurlu varlığın dünyada kendi varlığını doğrudan idrak etmesini sağlayan, dünyayı geçmiş, şimdi ve gelecek boyutunda kendi varlığıyla ilintilendirerek idrak eden, bu idrak etmesi durumunda da herhangi bir kognitif sürece bağlı kalmayan; bilgi elde etme, bilgi üretme gibi, aklın özel çıkarımında bulunmasını gerektirmeyen, varolan ve içinde bulunularak doğal olarak algılanan, gerçeklik durumuna işaret eder. Bu bağlamda, yaşayan ben, bana ait olan bedenimin geçmişte belirli bir zamanda doğmuş ve değişime uğramış olsa bile, varlığını sürdürdüğünü, herhangi bir karineye bağlı kal-

20 Bkz. Aydan Turanlı, Geç Wittgenstein'de Temel Önermelerin Niteliği, *Felsefe Dünyası*, Sayı: 14, 1994, s. 13;

21 Bkz. Turanlı; *a.g.m.*, s. 12; Ayrıca Bkz. G. E. Moore, "Prof of an External World, 1939"; "A Defence of Common Sense 1925", *Philosophical Papers* içinde, George Allen and Unwin, London, 1959, s. 100.

22 Bkz. E. D. Klemke, *Reflections on The Metaphysics of G. E. Moore*, Humanity Books, 59 Gleen Drive Amherst, New York, 2000, s. 121.

maksızın bilmektedir. Doğumundan beri dünya zemininde yaşamıştır. Ve canlı nesnelere, sınırlı bir ömre sahiptirler, oysa dünya benden önce de vardı ve bu gerçek benim tarafımdan doğrudan bilinmektedir. Benden önce de dünya üzerinde insanlar yaşamaktaydılar ve insanların yaşamları sınırlı olsa da, nesiller birbirini takip ederek yaşıyorlar. Benim hayatımdaki deneyimlerim, rüyalarım, umutlarım, hayallerim, vb bunların tamamı temel önermelerdir²³. Dikkat edilirse Wittgenstein'in temel önermeler hakkındaki açıklamaları insan eksenli olgu durumunu karşılamaktadır. O, bilinçli, var-olan bir varlık olarak, insanın kendi olgu durumu hakkında ayrıca bir analizi söz konusu görmemektedir. Bu yüzden kişinin kendine ait idrak ve algı durumunu temel hareket noktası olarak düşünmektedir.

Wittgenstein, günlük etkinliklerimizi sürdürmenin bile, bu kabul önermelere bağlı olduğunu söyler. Gündelik yaşam içinde kişinin muhatap olduğu ve içinde yaşadığı durumlar; örneğin, dışarıda ağaçların varlığı ve onlara özgü meyveleri, bunların doğasının dışında farklı doğadaki varlıkların ağaçlarla ilintilendirilmemesi, -örneğin kedilerin ağaçta yetişmediği gibi,- Avustralya kıtasının varlığına inanmamız, aile bireylerimin benim ailemi oluşturması, fiziksel nesnelere varlığını hissediyor olmam, bedenimin yok olmadığı, daima benimle varlığını hissediyor olmam, herkesin bir adının olduğu vb. gibi şeyleri kendi doğallığı ve açıkça bilinirliği içinde, açık, sarıh şekilde biliyoruz. Bizim bu bildiğimiz hususlar, bizde, onların varlığı ve durumları hakkında bir inanç oluşturuyor. Yani günlük bilgi dediğimiz sfer içinde olan şeylerin bilinmesi ve bundan kuşku duyulmaması; insanın, bilmesine konu olan alanda ya da reel varlık sferi içinde, doğal olarak, herhangi bir kanıtlamaya gereksinim duymaksızın, bilmesinin konusunu temel önermeler oluşturur.

Temel önermeler doğrudan bilinen şeyler olduğu ve üzerinde bilme-ye yönelik bir kuşku oluşmadığı için, genel kabul gören önermelerdir. Bu önermelerin varlığa işaretleri üzerine kimse eleştiride bulunmaz ve onların aleyhine konuşamaz. Örneğin "bütün ömrümü dünya da geçirdim" önermesine, ne kendi hafızam; ne de diğer kişiler ve varlıklar itiraz edebilirler ve bu önermeyi yanlışlarlar. Böyle bir önermenin doğruluğu sarıhtir ve yanlışlanamaz. Benim dünyadaki varlığımı belirten bir cümle, doğal olarak, içinde bulunduğum ve yanlışlanması mümkün olmayan bir hale işaret etmektedir. Bu, benim kendimi ayrıca kendi nefsimin içinde

23 Bkz. Turanlı, *a.g.m.* s. 13.

bulduğu duruma iknasını gerekli kılmaz. Dünyadaki kendi gerçekliği- mi algılamaya ve varlığını hissetmeye dair bilgimin oluşması, ben ve benim gibi benzer durumda olanların -doğallıkla kendilerinin- içinde buldukları realiteye işaret eder. Bu ise, bize tevarüs etmiş bir çerçeveyi oluşturur²⁴.

Temel önermeler, hipotetik önermelerden²⁵ farklıdır. Örneğin, “Güneşten şu kadar uzaklıkta bir gezegen vardır”, hipotetik bir önerme iken, “işte bir el” veya “çevremizde bir şeyler vardır” önermelerin hipotetik olduğunu söyleyemeyiz. Çünkü bu önermeler hipotetik değildirler. Tekil varlıklara göndermede bulunmakta ve somut durumlara işaret etmektedirler. Biz bunlara belirli araştırmalar sonucu ulaşamıyoruz. Örneğin, dünyanın yaşı ve biçimi konusunda tarihsel araştırmalar yapılırken, dünyanın son bir yüzyıldır varolup-olmadığı konusunda bir araştırma yoktur. Bu, bizim bir araştırmaya gerek duymadan, kesinliğinden emin olduğumuz bir önermedir.

Wittgenstein’in temel önermeler dediği, kişinin bizzat yaşadığı ve muhatap olduğu ilişki, durum ve nesne algılaması gibi, duyuların ve algının doğrudan temas kurduğu şeyleri, Moore gibi, “doğruluğu kesinlikle bilinir” hükmü yerine, “ben bunların varlığı hakkında sarsılmaz bir inanç içindeyim” ifadesini kullanır. Çünkü gündelik hayatta karşılaşılan kimi durumlar, Wittgenstein bakımından, kendisinin öne sürdüğü *dictum* (olguyu gösteren önermenin ana kısmı) yapısını daha haklı kılıyor görünmektedir. Örneğin, ben bazı durumlarda, karşılaşma anında bildiğimi söyleyebilirim, sürekli bir bilme içinde kendimi hissetmem olanaklı değildir. Bu yüzden benim bilgiden bahsetmek yerine, bilginin olanağına dair kesin bir inanç içinde olduğumu söylemem daha mümkün ve münasip bir durumdur. O halde gündelik algı ve hissetmenin doğal iletişimi içinde, varlığını bildiğim durumlar temel önermeler olarak, “Gramer kitabından alıntı” olarak, sözel bir gerçeklik ifade ederler. Yani çevremde varolan bir ağaç hakkında, “bu ağacı biliyorum” ifadesi, “Gramer kitabı”ndan bir alıntı

24 Wittgenstein, *On Certainty*, § 94., s. 15e.

25 Hipotetik önerme: İki terim arasında hipotez-sonuç bağıntısını olumlayan veya olumsuzlayan önerme olarak tanımlanmıştır. Hipotetik önerme de yapısı bakımından bir basit önermedir. Ancak bu önermede özne ve yüklem konumundaki terimlerin her biri bir hipotezdir. Örneğin “Ahmet Ölümlüdür” önermesi basit/kategorik bir önerme iken, “İnsan Ölümlüdür” önermesinde insan öznesini soyut/genel bir kavram olarak ele alırsak, bu önerme hipotetik olur. Bu önermede “insan” aslında bir yüklemdir, tek tek insanların bir ortak özelliğidir; “Ahmet” gibi, somut tekil bir varlık değildir. Bkz. Doğan Özlem, *Mantik*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1999, s. 146.

olabilir²⁶. Fakat bu ifade ancak gündeme gelmesiyle serimlenir. Böyle bir durum, kendi dil oyununun dışında bir anlam ifade etmez. Bu yüzden, “ağacı biliyorum” ifadesiyle gündeme gelen bilme durumu, belirli zamanlarla sınırlıdır. O halde, Moore’un kesin bilinirliğe dair vurgusu yerine, bunların bilinirliğine dair kesin inanç durumu gerçeğe daha uygundur²⁷.

Temel önermelerin bilgi kategorisinde değerlendirilmemesinin nedeni, bu önermelerin dil oyunları içinde oyunun kuralları gibi işleridir. Bu önermeler pratikte öğrenilirler ve pratikte zaten hazırdırlar. Bu yüzden teorik olarak formüle edilmiş kurallar biçiminde karşımıza çıkmazlar²⁸. Gündelik yaşamda varolan bir durumun zaten içindeyizdir ve bu durumu doğallıkla algılarız, biliriz. Sistemli bilgi daha sonra, ayrıyeten, bir vurgu ve fark etme sonucu oluşur²⁹.

Temel önermeler, hipotetik önermeler gibi doğrulanmaya müsait ve gerekli görülen önermeler gibi değildirler. Daha çok bilimin konusuna giren önermeler hipotetik önermelerdir ve doğrulanmak, gözlenmek, analiz edilmek, sayılmak vb gibi işlemlerden geçirilirler ve sonunda bütün sınamalardan geçmiş, kanıtlanmış bir bilgi sunarlar. Hipotetik önermelerin yukarıda sayılan işlemlerden geçmesi, onların bir bilgi sunması bağlamında zorunludur da. Oysa temel önermeler, hemen, şimdi, burada, içinde bulunduğumuz ve özel bir farkında olma dikkati gerektirmeyen bir gerçeklik durumuna işaret ederler. Bu önermeler var olmanın ve Varlık’ı hissetmenin en temel ve ortak zeminine işaret ederler.

Temel önermelerin hipotetik önermelerden ayrı olarak sınıflandırılması, bunların hipotetik önermeler gibi bilgiye alt yapı oluşturan önermelerden sayılmamasının kıstası olarak, hipotetik önermelerin doğrulanabilir yapıda olması ve bu önermelerin bilgiye temel teşkil etmesi sebebiyledir. Bilgiye temel teşkil eden hipotetik önermelerin doğrulanma olasılığı, her zaman vardır ve mümkündür. Hipotetik önermelerin bir sınırı vardır ve bu sınırın ötesinde temel önermeler karşımıza çıkar. Temel önermelerin, beni ikna eden ve mantıksal temellendirmenin ötesinde bir kanaat ya da inanç oluşturan bir durumu vardır. Örneğin, “benim iki elim vardır” önermesi, doğrulanmanın ötesinde bir kesin kanı oluşturur ve bunun artık temellendirilmeye gereksinimi yoktur. Oysa “ben biliyorum”

26 Wittgenstein, *On Certainty*, § 94, s. 14e.

27 Bkz. Turanlı, *a.g.m.*, s. 15.

28 Wittgenstein, *On Certainty*, § 95, s. 15e.

29 Wittgenstein, *On Certainty*, § 538, s. 73e.

önermesinin doğrulanma olasılığı her zaman vardır ve mümkündür. O halde daha sonra göreceğimiz gibi, temel önermelerin de doğrulanma sürecine girebilecek zayıf bir yönüne şimdiden işaret etmek gerekir.

Wittgenstein, hipotetik önermelerin sınırının ötesinde, kesin kanaat oluşturan, kişiyi artık doğrulama edimine yöneltme gereği hissettirmeyen açık-seçik önermeleri doğrudan bilgi/inancın ifşasını gerçekleştiren önerme türü olarak düşünür. O, temel önerme adını verdiği bu önermeleri, tekil olgu durumunu karşılayan ayrıca hem konu hem de yüklemine bilinmesi için analize gerek duyulmayan modal-kategorik önermenin karşılığı olarak düşünür. O temel önerme sınıflamasıyla hem kategorik hem de modal önermenin işlevini gören ama olgu/gerçeklik durumuna işaret eden bir önerme türü tasarlar. Bu önermeler, doğrudan bilgi sahibi olduğumuz tekil gerçekliğimizi ya da olgusal/eylemsel durumumuzu ifade ederler³⁰. İçinde bulunduğumuz gerçeklik durumu dil oyunları kuramıyla örtüşür. O, "Dil oyununu, deyim yerindeyse, önceden görülebilir olmayan bir şey olduğunu düşünmelisin. Şunu kastediyorum: O temellenmiş değildir. Akılsal (veya akılsal olmayan) değil. O buradadır-yaşamımız gibi"³¹ der.

Wittgenstein'in bilgi veren ve bilinen önermeleri: hipotetik ve temel önermeler olarak ayırt etmesi; bilgi veren sentetik yapıdaki önermeler hakkında doğru-yanlış hükmünün olacağına dair bir sınırlama ile ilgilidir. O halde, Wittgenstein, bilgi veren önermeleri (hipotetik), Kant'çı sentetik yapıdaki önermelerin karşısına koyar ve temel önermeleri de a priori önermeler formunda, bunların kendiliğinden bilinir olması nedeniyle, benzer yapı içinde düşünür³². Kant önermeleri mantıksal statüde, bilgi verme durumlarına göre epistemolojik bağlamda ele alırken; Wittgenstein, dilin imkan alanı içinde, dilin analizine dayalı, dilsel yapılar olarak, sözün delaletini olgusal durumla karşılaştırarak, dilin sınırı içinde, ama bu sınırı erken dönem felsefesindeki gibi daraltarak değil, sözün edimini ve karşıladığı olgusal ve insani gerçeklikle örtüştürerek serimler. Temel önermeler, bilinebilecek alanın zeminini, tabanını oluştururlar ve bu yüzden, bu taban bilmeye ilişkin hareket noktası olarak ele alınır. Bundan öte artık bilinebilecek ve bilgi verecek bir dayanak yoktur.

30 Bkz. Wittgenstein, *On Certainty*, § 192, s. 27e.

31 Wittgenstein, *On Certainty*, § 559, s. 73e.

32 Önerme, bir konu hakkında bir hükümde bulunmaktadır. Basit/kategorik ve bileşik/hipotetik olmak üzere ikiye ayrılır. I. Kant (1724-1804), epistemolojik değerleri bakımından önermeleri a priori ve a posteriori (analitik ve sentetik) gibi iki temel ayrımla ele alır.

Temel önermelerin bilgi kategorisinde ele alınmamasının bir başka nedeni, bunların, dil oyunları içinde, oyunun kuralları gibi fonksiyona sahip olmasıdır. Bu yüzden bu önermeler, pratikte kendilerini dolaysız yansıtırlar ve bunlar için, kural formülasyonlarına gerek yoktur³³. Bunlar doğal olarak bilinen şeylerdir. Bunlar, bilgi veren ya da bilgi üreten önermelerin delalet ettiği durumla, daha sonraları kendi bağlamlarında ortaya çıkarlar. Hipotetik önermeler ise, bilgi verme ve üretme özelliğine göre değerlendirilirler³⁴.

Peki, dil oyunları bağlamında temel önermeler nasıl iş görürler? Temel önermelerle ilgili sözsüz bir uzlaşım söz konusudur. Temel önermeler, insan gerçekliğini doğrudan yansıtan ve insanın doğrudan şuuruna yansıyan, insanın gerçekliğini doğrudan algıladığı konuları temsil ederler. Bu yüzden temel önermelerin ifade ettiği varlık durumunu bilmek için özel bir gayrete gerek duyulmaz. Bu önermelerin konusu, varoluşun içindeki bir durumu ortaya koyan kendiliğinden bilinen halin yansımasıdır. Bu yüzden temel önermeler üzerine yapılacak bir uzlaşım ortak kabule dayanır. Bu ortak kabul "sözsüz öndayanak"lardır. Dil oyunlarında da, bizim yaptığımız şey, bu sözsüz ön-dayanaklar temelinden hareketle olur³⁵. Bunlar eylemlerin temellendirilmeye gerek kalmayan en son ana dayanaklarıdır; dolayısıyla temellendirilmemiş eylem biçimidir³⁶. O halde, Wittgenstein, temel önermelerin zemininde hareket ettirici ilk dayanağın eylem olduğunu ifade etmektedir. Eyleme dayanan ve pratikte doğrudan kendini herhangi bir temellendirmeye gerek kalmadan ifşa eden temel önermelerin üzerine yapılacak bir içsel analizde, bu bizi, önermelerin dayanağının eylem/hareket olduğuna götürecektir.

Temel önermeler hakkındaki kesin kanaat, bu önermelerin içsel yapısında varolan kesinliğe dayanır. Bu önermelerin yapısındaki içsel kesinlik, sözsüz-uzlaşım da kaynaklık eder. Kesinlik hayatın kendi tarzıdır (form of life)³⁷. Bu yüzden doğrulanması ve yanlışlanması mümkün değildir. Çünkü yaşamsal bir şeydir ve canlılıkla ilgilidir³⁸. Buna bağlı olarak bu önermelerin dayandığı zemin içgüdüyle alakalıdır. İçgüdü ise dilin varolmasının en temel kaynağıdır. Wittgenstein, bizim temel önermele-

33 Wittgenstein, *On Certainty*, § 95, s. 27e.

34 Wittgenstein, *On Certainty*, § 538, s. 71e.

35 Wittgenstein, *Philosophical Investigations*, II. Kitap, s. 179.

36 Wittgenstein, *On Certainty*, § 110, s. 17e.

37 Wittgenstein, *On Certainty*, § 358, s. 46e.

38 Wittgenstein, *On Certainty*, § 359, s. 47e.

rin varlığından emin olmamız hususunu, kedinin fareden emin olmasına benzetir. Bu teşbihin dayanağı içgüdüsel bir zeminde vuku buluyor olmasındandır. Çünkü içgüdü, akıl yürütme ile elde edilen bir şey değildir. Doğrudan insan tabiatına verilmiş (*given*) bir şeydir. Canlıya ait özellikler, bütün canlılarda hareketin temelini oluştururlar. Canlılık ya da hayatiyetin temel olduğu eylemlerin, dışa yansımaları ya da tezahürü, canlı ortamı için (insan varlığı) örtük bir uzlaşmayı mümkün kılar. Uzlaşma sonucu eyleme, edime yönelik bir mantık gelişir. Bu mantık, eylemlerin dayanak olarak, en basite irca edildiği noktayı gösterir. Bu eylemlerin tezahürünün çeşitli kültürlerde farklı sentaks ve foneks bağlamında dışarı yansıyor olması, evrensel bir dil olduğu anlamı neticesini vermez. Yani evrensel bir önermeden söz edemeyiz. Ama yapıp etmelerimizin benzerliğinden söz edebiliriz. Temel önermeler bir sistem oluştururlar. Bu sistem tecrübe alanının zeminini oluşturur. Bu yüzden burada bahsi geçen, tek bir önerme değildir. Temel önermelerin tecrübeye zemin teşkil eden yapısından bahsedebiliriz. Bu yapı içinde önermeleri oluşturan konu ve yüklem birbiri destek verdiği daha büyük önerme sistemleri; yani akıl yürütme formundaki gibi, öncüllerin ve sonucun birbirlerine karşılıklı destek verdiği bir yapı söz konusudur. İç-içe geçmiş ve tecrübeye zemin teşkil eden önermeler, bir bütün oluştururlar. Bu bütüncül yapı içindeki sistemde bazı önermeler yapının sağlam öğeleri olarak dururken, kimileri de az-çok değişime açık daha naif bir yapı arzederler. O halde tam bir sağlamlıktan bahsedebilmek için sağlam önermelere destek olan diğer önermelerin de sağlamlığı söz konusu edilir³⁹.

Dil oyunlarını oluşturan yaşam biçimlerinin serimlenmesinde, örnek olarak, biz, “dil oyunlarına hakim bir çocuk (*mastery of a technique*) bazı şeyleri bilmelidir” demekten çok, “bazı şeyleri yapabilmelidir” diyebiliriz ki, bu onun, “doğal tarih (*natural history*) bilgisini” edindiği anlamına gelir⁴⁰. Bu önermelerle ilgili kesinlik tecrübeden gelmektedir, bu da bizim geçmiş tecrübemizdir. Ve bu önermeler sistemini “gözlem ve eğitim”⁴¹ yoluyla ediniriz.

Temel önermelerin kesinliğinden emin olma kriteri kişisel deneyim ve kanaatten çok, insanların ortak tecrübesi ve kanaatıyla belirlenir. Bu bağlamda bir topluluğun ortak kanısı ve tecrübesi doğrultusunda, etik

39 Wittgenstein, *On Certainty*, § 114, s. 17e.

40 Wittgenstein, *On Certainty*, § 534, s. 71.

41 Wittgenstein, *On Certainty*, § 279, s. 36.

bağlamda, doğru ve yanlışın sınırı belirlenebilir. Örneğin birine “yanlış yapıyorsun” uyarısı sadece bir tek bireyin kanısıyla oluşan bir yargıya gönderme yapmaz. “Yanlış yapma” yargısına temel olan kanı, bireyi aşan ve toplumun ortak kanısı doğrultusunda oluşan, bir uyulaşım sonucudur. Bu durumda eğer birisine: “Yanlış yapıyorsun” yargısıyla uyarıda bulunuyorsak, bu durumda uyulaşma sonucu insanlara kesin kanaat oluşturan bir sisteme, aykırılıktan bahsediyoruz demektir.

Wittgenstein, tecrübeye ait temel alanı oluşturan, temel önermelerin oluşturduğu alanla ilgi serimlenecek kriterin işleyişindeki seçenekleri şöyle sıralar:

1. Eğer insanların ortak tecrübe zeminine uygun bir kanı ortaya konuluyorsa, bu, sistemin işleyişini ve doğasını gösterir.
2. Eğer sisteme uymayan bir eylem ve kanı durumu ortaya çıkıyorsa, bu sisteme uymayan ve yanlışlanan bir durum ortaya çıkarır.
3. Eğer ortaya konulan kanı ve eylem türü sistemle çelişiyorsa ve onunla hiçbir şekilde uyulaşmuyorsa, bu durumda da sisteme aykırılık söz konusudur.

O halde sistem içinde yanlış olma ile sisteme karşı aykırılık, farklı şeyler olarak değerlendirilmelidir. Temel önermelerin işleyişindeki seçenekler, bizi, temel önermeler hakkında şöyle bir sonuca ulaştırır: Temel önermeler, kendileriyle ilgili kuşku, mantıksal bakımdan, mümkün olmayan önermelerdir. Bu önermeler, kendileriyle ilgili kuşkunun akla uygun olmayacağı ve haklarında çelişiklik ve yanlışlık düşünülmemen önermelerdir. Eğer bu önermeler hakkında kuşku varsa, o zaman çelişik bir durum ortaya çıkar. Çelişik önerme mantık bağlamında doğru ya da yanlış hükmü vermeyen önermelerdir. Bu durumda çelişik önermeler mantık bağlamında geçersizliği serimlerler. Bir diğer önerme türü de, haklarında doğru ya da yanlış hükmü verilen önermelerdir ki, bu önermelerin verdiği bilgi sınanabilir. Akla uygun olan bu önermeler bilimsel önermelerdir. Bu önermeler bilimsel olmayan şeylere inanmamayı gerekli kılarlar.

Wittgenstein bu ayrımı yaptıktan sonra akla uygun olan şeylerin zaman sürecinde değişime uğrayabileceği üzerinde durur⁴². O, bunun aksi durumunun da mümkün olabileceğine işaret ederek, temel önermelerin zamanla test edilebilir önermeler haline dönüşebileceklerini, test edilebilir önermelerin de, zamanla temel önerme haline dönüşebileceğini ifade eder.

42 Wittgenstein, *On Certainty*, § 336, s. 43.

Bu durumda, tecrübeye dayanak olan önermeler ve tecrübe içinde bilgi veren kognitif önermelerin arasında yapılan ayırım, çok kesin bir ayırım oluşturmadığı sonucunu doğuruyor görünür. O zaman, tecrübe alanına yönelik kesin ifadelerle çizilen farkı ifade etme karakteriyle sunulan her tanım, zayıf temellendirmeye dayanan bir çözümlmeye götürmektedir. Aslında temel önerme kavramıyla, tecrübe alanını: kendiliğinden bilinen ve sınama ve akıl yürütmeye bilinen, şeklinde kesin iki çizgiye ayırma girişimi, deneyim alanı ve insan gerçekliğine daha ayrıntılı bir perspektif sunuyor görünmektedir. Fakat bu değerlendirme biçimi tecrübe alanı hakkında ortaya konulan çözümlenin açık ve seçik bir izahını vermekte çok başarılı görünmemektedir. Çünkü böylesi bir durumda yukardan beri serdedilmeye çalışılan temel ve ampirik önermeler tablosunu yeni baştan değerlendirmemiz gerekir.

Kant ve Wittgenstein'de Gerçekliğin Sınırları

Wittgenstein'in realist perspektiften dil-dünya birlikteliğine dayalı erken dönem düşünceleri, dilin sınırıyla, dünyanın sınırını özdeşleştirme çabasına dayanır. Düşüncenin ve dilin sınırları yalnızca buldukları yerde kalmazlar; bunun yanında bu sınırlar belirlenmelidir de. Dolayısıyla tıpkı Kant'ın döşemiş olduğu sınırların ötesindeki kaygan ortamda düşüncenin zorunlu olarak durduğunu savunması gibi, Wittgenstein de, kendi çizdiği çizgide dilin zorunlu olarak durduğunu ve bu çizginin ötesinde yalnızca sessizlik olabileceğini savunmuştur. Kant'ın döşediği sınırlar olgusal bilgiyi, Wittgenstein'inkiyse, olgusal söylemi içine alan sınırlardır. Her iki durumda da kurgusal metafizikten çekiliş, din ve ahlakı savunmasız duruma getirmiştir⁴³. Bu neden böyledir: Çünkü, insan düşüncesi dönüp de kendini incelediği zaman, bu incelemenin nereden başlayacağına dair bir soru kendiliğinden ortaya çıkar. Bu sorunun cevabı iki türlü olabilir: Birincisi, insan düşüncesine ilişkin araştırmada elde edilecek veriler, kavramlar, düşünceler ve düşünce biçimleri olarak psikolojik bağlamda ortaya konabilir. İkincisi, sözcükler, cümleler ve söylem tipleri olarak, dilsel bir biçimde ortaya konabilir. Kant'ın eleştirisi ilk tür veriden hareket eder. Mantıksal çözümleme taraftarları ise ikinci tür veriden hareket ederler. Her iki yaklaşımda da hareket noktasının gereğini görmek kolaydır. Bunun nedeni, anlamlı bir cümle bir düşünceyi dile getiriyor ve

43 Pears, a.g.e., s. 47.

gerçek bir düşünce de sözcüklerle dile getirilebiliyorsa, hangi almasığın seçildiğinin temelde pek farkının olmadığıdır. Ancak seçilen çıkış noktası çözümlemenin biçimini belirlediği için varılan sonuçlarda önemli sapmalar olmaktadır. Bu bağlamda Kant, kurgusal metafizik düşüncelerin gerçek işlevi olarak, bunların olgusal bilgi dizgesini yönlendirmede kullanılabileceğini, ama asıl bunun dışında kalan kimi kavramsal gönderme noktaları olarak görev yapacağını hesaplar. Kant'a göre, metafizik düşünceleri oldukları gibi, yani insan düşüncesinin gelişimine yol açan kavramsal çizgilerden uzantılar olarak görmek yerine, onları olgusal bilgi dizgesinin dışında nesnel bir tabanları varmış gibi varsayış, yanılığa sebebiyet vermektedir. Wittgenstein'in hakkında konuşulamayacak konularda susmayı önermesi de benzer nedenler dolayısıyladır. O halde hakkında konuşulacak olan alan, bizzat yaşantının pratiğinin dayandığı alan olacaktır. Bu alan dünya ile sınırlıdır ve dünya hakkında da ancak dil vasıtasıyla doğrulamada bulunulabilir. Oysa doğrulamanın yapılacağı alan, önerme düzeyinde, Kant için, zihin ve fenomen alanı olmak üzere ikiye ayrılır. Bu yüzden a priori ve a posteriori önermeler, zihin ve yine zihnin etkinliğinde olgu dünyasının doğrulamasına yönelik bir işlev görürler⁴⁴.

Kant ve Wittgenstein'in yaklaşımı birlikte alındıklarında, içeriği olan konularda zorunlu doğruluklar bulunduğu ya da sentetik a priori doğruluklar bulunduğu yadsınmasını gerektirirler. Bu yüzden, Kant'ın dizgesiyle, *Tractatus*'un dizgesi arasında belirgin farklılıklar vardır. Kant, olanaklı deneyin sınırları içinde geçerli, kimi içerik taşıyan zorunlu doğruluklar olduğunu savunmuştur. Ona göre "her olayın bir nedeni vardır" önermesi zorunlu bir doğruluk bildirir. O, bunun yanında başka zorunluluklar içeren doğruluklar da olduğunu bildirmiş ve bu doğrulukların hep birlikte, olgusal bilgi dizgesinin çatısını oluşturduklarını ileri sürmüştür. Kant ve Wittgenstein felsefi zorunlulukların varlığı konusunda anlaşılır; fakat, doğrulukların doğası hakkında uzlaşamazlar. Yine Kant'a göre, olgusal bilgi, dizgesinin dışında geçersiz olup, ancak dizgenin içinde geçerlidir. Wittgenstein ise, çeşitli önerme biçimlerinin anlamlarını, onları açıklığa kavuşturmak için çözümlemek gerektiğini ileri sürer. Wittgenstein'in bu görüşü orijinal değildir, çünkü bu görüşün mimarları Moore ve Russell'dır.

Bütün bunlardan başka, hem Kant hem de Wittgenstein felsefe önermelerinin zorunluluk alanına özgü olduklarını düşünmelerine karşın, felsefi doğruluk ve onun yanı sıra zorunlu doğruluk konusunda çok değişik

44 Bkz. Pears, a.g.e., s. 33.

görüşler taşırlar. Wittgenstein, bütün zorunlulukların mantıksal zorunluluk olduklarını ve mantığın zorunlu doğruluklarının da totolojiler (boş eşsözler) olduğunu savunur. Wittgenstein'e göre bu, Russell'in mantıkta gerçekleştirdiği büyük gelişimin dibinde sonuçlandırmadan bıraktığı sorunun çözümüdür. Felsefi çözümleme, bir sözcüğün belirli bir anlamı varsa, onu içinde bulunduran önerme doğru olduğunda, nelerin zorunlu olacağını kesin olarak verebilir. Burada zorunluluk, ya totoloji; ya da tanımsal olacak ve çözümleme de olgusal içeriği olmayan ve bu anlamda boş olan bir önerme biçimini alacaktır. Örneğin "maddi nesne" deyimini, "Eğer herhangi bir şey maddi nesne ise, şu gerekler zorunlu olarak karşılanacaktır..." biçimini alacak ve bu totoloji (boş eşsöz) olacaktır⁴⁵. Akıl yürütmenin doğurduğu sorun, anlaşıldığı kadarıyla, Wittgenstein'in sonuç da içinde olmak üzere her bir aşamayı, totolojiler olarak yorumlamaksızın, mutlak anlamda zorunlu olarak değerlendirmesidir. Bu sorun, dilin özsel doğasının Wittgenstein'ca nasıl kavranabileceğine ilişkin sorgulamada ortaya çıkar. O, muhtemelen bu konudaki açıklamasının totoloji olarak düşünülmesini istemez. O halde felsefenin bu bölümünde, zorunlu doğruluklar içerik de taşıyorsa, bunlar nasıl kavranılacaktır? Zorunlu doğruluklar içerikli iseler, bu halde durmaları gerekir; ama öte yandan Wittgenstein'in akıl yürütmesine göre, bunların zorunlu doğruluklar olarak söz konusu edilmemeleri gerekir. Bu konu, yukarda bahsi geçen temel önermelerin Moore tarafından zorunluluk içerdiği; buna karşılık, Wittgenstein'ca zorunluluk değil de, kesine yakın kanaat oluşturdukları, tartışmasıyla da alakalıdır. Ama güçlük Wittgenstein'in ileri bir adım atarak, gerçekliğin yapısını, bütün dillerin temel yapısını oluşturduğuna inandığı başlangıç önermeleri örgüsünden çıkarsamaya çalışmasıyla daha da belirginleşir. Bu ontolojik sorun nasıl yorumlanmalıdır? Wittgenstein'in zorunlu doğruluk hakkındaki yaklaşımı, muhtemelen dilin örgüsü içinde kaldığı süreç gerçeklik üzerine bir totoloji (boş eşsöz) olarak düşünülmesini istemediği biçiminde olmalıdır. Bu durumda, herhangi bir dilin örgüsü içinde yer alabildiği sürece, gerçeklik üzerine içerik taşıyan bir zorunlu doğruluk olarak mı düşünülmek durumundadır? Yoksa gerçeklik üzerine içerik taşıyan bir zorunlu doğruluk olarak böylece nitelemeksizin mi sunulmaktadır? Wittgenstein'in son iki seçenek hakkında bir tercih yapmış olduğunu söylemek güçtür. Oysa Kant, kendi dizgesini kurmak için içerik taşıyan zorunlu doğruluk fikrinden yararlanmakta özgürdü. Fakat Wittgen-

45 Pears, *a.g.e.*, s. 49.

tein'in zorunluluk kuramı, onun Kant'ı bu noktada izlemesini önleyici niteliktedir. Bunun yanında Wittgenstein'in bu belirgin çözümsüzlüğü ya da tutarsızlığı gidermek için nasıl bir çözüm önerdiği açık değildir; bununla birlikte, bu konuda kendisine çözüm sunduğunu düşündüğü bir görüş *Tractatus*'da yinelenir. Buna göre, felsefe önermelerinin, dilin sınırları içinde yer almadığıdır. Dilin sınırları ötesinde bulunan, dil ile bildirilmez. Bu durumda Wittgenstein'in gerçekliğe ilişkin öne sürdüğü önerme türlerine yeniden dönmek ve olgu durumu içinde kendini belirginleştiren alanda konuşmanın imkanını yeniden fark etmek gerekir. Bu ise onun erken dönem düşünceleri içinde dolanmayı gerekli kılar.

Sonuç

Wittgenstein'e göre, dünyanın gerçekliği ya da gerçeklik, ancak dil bağlamında serdedilebilir. İnsanın algılamasına ve idrakine dayalı olgu bağlamındaki gerçekliğin sınırını belirleme, dil-gerçeklik bağlamında analiz edilmek durumundadır. Gerçeklik dilde temsil ediliyorsa ya da dile yansiyorsa, bu durumda olgular ve insanın bizzat içinde bulunduğu dünyanın algısı, dile, temel önerme biçiminde, en ilk dayanak olarak yansiyacaktır. Gerçekliğin en ilk dayanağı ya da prensibi Wittgenstein bağlamında temel önermeler olacaktır. Bütün bu çabalar dünyayla sınırlı bir çerçeve içinde hareket etmenin gerektirdiği ya da zorladığı bir hareket hattını göstermektedir. Wittgenstein'in gerçekliği tekil bağlamda bilinir kılması, içine düştüğü solipsizm tehlikesine de işaret etmektedir. Bu problem daha sonra üzerinde durulmayı gerektirmektedir. Ama temel ve hipotetik önerme ayrımıyla o, günümüze kadar gelmiş mantık ilmi dahilinde serimlenen önermelerin sınıflandırılmasında, kategorik ve modal önermelerin işlevlerini sentezleyen bir anlayış sunmaya çalışmaktadır. Bu durumda, şimdiye kadar önermelerin sınıflandırılmasında kategorik ve modal önermelerin ifade ettiği işlev yeterli görülmemekte midir? sorusu gündeme gelir. Ya da niçin Wittgenstein'in temel ve hipotetik önerme sınıflandırmasına gerek duyalım? gibi Nietzsche'ci bir soru sorulabilir. Ama Wittgenstein'in felsefi çözümlenmesi burada odaklanmamakta daha sonraki "geç dönem" felsefesinde yukarıdaki sorunu başka bir bağlamda değerlendirerek, bir noktada kendi "erken dönem" düşüncesindeki problematiği gidermeye çalışmaktadır. Erken dönem düşüncesinde dilin sınırları dünyayı belirlerken, geç dönem düşüncesinde dünyanın sınırlarının dili belirlediğine tanık oluruz. Böyle o, birinci dönemde ele aldığı sorunları tersyüz ederek yeni bir formülasyon içinde muhataplarına sunar.